

ról, de láttunk tőle jóval jelesebbeket még; itt látható művének különösen színe a szokottnál bágyadtabb, s e részben ismét a tájképi rész gyöngébb mint az állatok, melyek ábrázolásában az élők közül alig egy kellő közelíti meg, senki sem múlja felül.

Jó tájképek csak keveset, de ezek közül ismét elsőrangú mestertől, a müncheni Lier tanárból, találunk egy rendkívül becses esteli tájképet kiállítva. Ezt nem is szabad visszaboecsi-tanunk többé, nagyon jól fog illeni a nemzeti muzeum képtárába Schleich tájfestményének párjánál, melylyel együtt telhetőleg jól fogja képviselni a müncheni tájfestészeti iskola két külön irányának úttörőit. A Lier képe egyszerű, róma vidéket mutat, dülő utat, ennek mentében ócska kőfalat, a kőfalban vasrácsos kaput, mely talán parkba, talán temetőbe nyílik. A kapu mellett, mint fecskéfészek, úgy odatapadt a fal oldalába egy piczikelakház. Hazatérő nyáj, és hazatérő munkások képezik a staffage-ot, az egész fölött szeliden pirhadó, derült esti levegő. A néző szóttlanul gyönyörködik a szép idylli műben hangulatát, igazi keresetlen báját szavakban kifejezni bajos s ha lehetne, rimes versekben kellene.

Köszönni való, csinos művek még e fájból a Weber Pál és különösen a Poschinger kisebb tájképei.

Tárlatunk legjavát ezennel kimeritettem. Volna még több megemlíteni, kiemelni való, de elfogyott a tér mely rendelkezésünkre áll; egy két műre okvetlen visszatérünk még majd, ha e helyt az újabban fölmerült ifjabb hazai tehetségeket lesz alkalmunk bemutatni.

KELETI GUSZTÁV.

ÚJABB MAGYAR REGÉNYEK.

Néhány eredeti regény fekszik előttünk, mindnyájan az 1872-ki év termékei. Ezelőtt negyven évvel esemény volt egy magyar regény s midőn 1836-ban Jósika *Abafija* megjelent, a kritika egész elragadtatva így kiáltott fel: le a kalap-

pal uraim. Most a legkevesbbé termékeny évben is hat-hét magyar regény jelen meg s még a sikerültebbek előtt sem oly könnyen vesszük le kalapunkat.

Honnan e változás? Irodalmunk fejlődött, a magyar költészet súlypontja a regényre esett, a modern társadalom e legkedveltebb műfajára s a mi legfőbb, a magyar regénynek már oly multja van, mely követelőbbé teszi az izlést. Jósika divatba hozta a regényt, a történelmi regény kezdeményezésével, melyet Eötvös és Kemény mind történelmi felfogás, mind jellemrajz tekintetében magasb fokra emeltek. E mellett mind ketten más irányban is fényt árasztottak regényirodalmunkra. Eötvös *Karthusijában* az európai polgárosodás kételyei, küzdelmei és szenvedései közé ragadta a magyar közönséget, a *Falu jegyzőjében* pedig a magyar társadalom megdöbbentő rajzával idézett elő még nagyobb hatást. Kemény tragikaibb alapot adott a magyar regénynek, mint a minő tragédiánké s mélyre ható buvárlatával lélektani merész feladatokat igyekezett megoldani. Jókai rendkívüli elbeszélő tehetségével, humoros genreképeivel s mindeniknél magyarosb nyelvvel járult e mozgalom gazdagságához. Talán nincs magyar regény, melyet a szó valódi értelmében remeknek nevezhetnénk, de e három legkitűnőbb regényírónk műveiben külön-külön oly sajátságok is nyilatkoznak, melyek a remek regények sajátságai.

Eötvös meghalt, Kemény, úgy látszik, örökre elhallgatott, csak Jókai él és uralkodik a magyar regényirodalomban versenytárs és korlát nélkül. Az újabb regényírók között van egy pár figyelemre méltó tehetség, de még egyik sem fejlődött oly egyéniséggé, ki vele szemben némi ellensúlyt képezne. Nem látunk újabb regényt, mely a szokott színvonalon felül emelkednék vagy épen új ösvényt törne. A közönség ragaszkodik régi kedvencéhez s oly elnéző irányában, hogy az, mint elkényeztetett gyermek, már-már azt hiszi: neki minden szabad. A hírlapok hű viszhangjai a közönség e hangulatának s azért Jókait valóban bírálni majdnem annyi, mint a politikai pártszenvedély vagy irodalmi eselszövény gyanujába keveredni. Mindez elősegíti Jókai népszerűségét, de inkább következménye, mint oka. A főök rendkívüli elbeszélő tehetségében rejlik. Elevenebb és magyarosb elbeszélő minden eddigi regényírónknál. Ez oly tulajdonság, mely aesthetikai szempontból valódi érdem, s melylyel épen azért sok más hiányt is eltakarhatni. Innen Jókai ritkán unalmas s a ki csak unalomból

olvas regényt, jó mulattatót talál benne. A mit elbeszél a legtöbbször sokkal kevesebbet ér, mint az, a hogy elbeszéli. Nem hiszszük el nagy részt hihetetlen történeteit, szertelen tulzásait, bizarr leleményeit, de az az elevenség, természetesség, egyszerűség, melylyel e nem természetes dolgokat elbeszéli, többé-kevésbé gyönyörkedtet. Igaz, elbeszélő módjának is megvan-
nak hiányai és hibái, de egészben véve mégis elbeszélő tehetsége az, a mit benne leginkább méltányolhatni, s e tekintetben igen jótékony hatással volt egész beszély- és regényirodalmunkra. Divatba hozta az elbeszélés könnyed és egyszerű folyamatosságát szemben azzal a hol szónokias, hol nehézkes értekező modorral s nem eléggé magyaros nyelvvel, mely régebbi beszély- s regényíróinkat kisebb nagyobb mértékben jellemzi.

Egy szóval, a mint egy régebbi bírálatunkban bővebben kifejtettük, Jókai kitünő elbeszélő és stylist, csak kár, hogy aránylag kevés az elbeszélőni valója. Azonban tárgyait rendesen jól választja meg, majd mindig olyanba fog, a mi leginkább érdekli a magyar közönséget s ez népszerűségének másik főtitka. Legnépszerűbb regényei részben ennek köszönik hatásukat. Tudja vagy ösztönszerűleg érzi, hogy mily korszakok, a multnak a jellennel mily kapcsolata, mily egyének és viszonyok rajzával férközhetni leginkább a magyar közönség szívéhez. A *Magyar Nábob* az 1848 előtti magyar társadalom rajza akar lenni, kivált a főnemességé, melynek egy része hazafiattalan, blazirt, külföldieskedő, a másik hazafias, de parlagi és betyáros s köztök egy harmadik kezd képződni, mely új fejlődést indít meg állam- és társadalomban egyaránt. A *Régi jó táblabírák* a Bach-korszak szomorú idejében a régi pezsgő életű megyék és hazafias tisztviselők emlékét újítja meg. Az *Új földes ur* hőse egy osztrák tábornok, ki tele magyar gyűlölettel, elvben a Bachrendszer hive, de jószágot vásárolva Magyarországon s ide telepedve, a mint érzi e rendszer súlyát, lassanként ellenzéki magyar hazafivá változik át. A *Szerelem bolondjaiban* az 1864—65-ki inséges évek és hivatalos visszaélések eseményeiből szövi meséjét, s így tovább.

Mind oly tárgyak, melyek magokban is érdeket keltenek. De vajon képes-e a jól választott tárgyakat egyszersmind jól feldolgozni, s egészben véve valóban költői értékre emelni akár cselekvény akár kor- és jellemrajz tekintetében? Alig ha Jókai nem annyira eszményíti az életet, mint meghamisítja,

nem lényegökben fogja fel az embereket és viszonyokat, mint inkább külsőségekben. Képzelve, melyet se erős ítélet, se erkölesi mélyebb érzés nem fékezt, kedveli a kivételest, esetlegest, szeszélyest, léhát, bizarrt, szertelént, s a physical és erkölesi lehetetlenségek rajzaiban leli gyönyörét. Mindig kész leleményei nem annyira egymásból fejlődnek, mint inkább egymáshoz tapadnak s ragadják őt, maga sem tudja merre. Innen cselekvényének ritkán van központja, erős belső kapcsolata s gyakran mást fejez ki, mint a hova czéloz. Jellemrajza éles és élénken színezett, de nagyobbára torz vagy túleszményített s tarkánál tarkább. Hősei kívül szemkápráztók, de belül meglehetősen üresek. Ritkán tudjuk, hányadán vagyunk velök, s hogy mivé váljanak, nem annyira szenvedélyök természetétől függ, mint a költő szeszélyétől. Korrajza igen hasonlít a népmesék világához, mely a mindennapit a csudálatossal szokta egyesíteni, nem sokat gondol a földirati és történelmi adatokkal s inkább képzei a dolgokat, mint ismeri. Ki fog például az *Egy magyar nábobban*, egy pár találó vonás mellett is, az 1848 előtti magyar társadalomra ismerni? S vajon a kitűnő expositionnak megfelel-e a fejlődő bonyodalom, a megtérő Kárpáthy János nem veszi-e el minden költői érdekét s megoldása-e a csomónak, hogy Fanny gyermekágyban meghal? A *Régi jó táblalabirákban* a régi megyének csak külsőségeit látjuk. Az *Új földesurt*, mely legjobban gondolt s legkerekebb szerkezetű regénye, megrontja a sok tulzás s kivált Ankerschmidt mesterkelt átalakulása, melyre ugyan elég ok van mind a viszonyokban, mind magában a jellemben, de se ez, se az nincs jól és jellemzőn feldolgozva, nem is említve, hogy elesábitott leányának viszonya teljesen elhibázott. A *Szerellem bolondjaiban* a főszemélyek eltítkolva szenvedélyök mivoltát, minden lelki fejlemény nélkül hajtják végre a cselekvényt, s közülök egyik sem tud állandó érdeket gerjeszteni. Különben jól elbeszélrt regények; a sikerült részletek sem hiányoznak bennök, kivált a mellékdolgokban. Jókainak a főcselekvény és személyek mindig kevésbbé sikerülnek, mint a mellékesek. A melyik személye csak egyszer-kétszer jelen meg, mindig jobb annál, a kivel sokszor találkozunk. Amazokat nincs ideje és tere elrontani, emezeket annyira átalakítja, feldiszíti, hogy elvégre magok is alig ismernek magokra. Jókaik egészben véve nem irt sikerült regényt, de irt sikerült részleteket s némely humoros genreképei kiváló méltánylatot érdemelnek. Jobb beszély-

mint regényíró. A regény, melynek történelmi és társadalmi feladatokkal kell megküzdeni, mely kedveli a viszonyok és szenvedélyek részletes rajzát, több ember- és világismeretet, behatóbb szellemet s alapjában több komolyságot kíván, mint a mennyi Jókai-ban van, kinek csak elbeszélő tehetsége gazdag s ki éppen azért mindig kész elbeszélő, még akkor is, midőn nem igen van elbeszélni valója.

Legújabb regénye: *Eppur si muove*¹⁾ éppen nem czáfolja meg a fennebb mondottakat, sőt úgy látszik, hogy Jókai évről évre mind inkább erőt vesznek könnyelmű hajlamai, bizarr szeszélyei. Már a regény czíme sem helyes. Galilei híres mondása éppen oly kevésbé illik a regényre, mint Kárpáthy Jánosra a magyar nábob. Ez alatt nem aristocratát értünk, ki őseiről reá maradt vagyonánál fogva gazdag, amaz pedig nem jellemzi eléggé a regény tárgyát, azt a hazafias mozgalmat, mely a múlt század végén s a jelen elején az irodalom útján megindította a nemzeti fejlődést. Az éppen nevetséges, a hogy Jókai Galilei mondását regényére alkalmazza. Abból indul ki, hogy midőn Galilei megdobbantotta lábával a földet, éppen csak azt a kis darabját a földnek felejté el megrugni, a melyet Magyarország-nak hívnak; az egész föld mozdult, hanem az az egy darab állva maradt. Ő most egy oly nyughatatlan embernek a történetét írja le, a ki meg akarta próbálni, hogyan lehetne az álló földet mozdulásra bírni. E küzdelemben ő maga összetört, semmivé lett; de még sem tett le a hitről, hogy *eppur si muove*. Nem az következik-e ebből, hogy Galilei nem a föld forgása törvényét fedezte föl, hanem magát a földet mozdította meg s a mit netalán elmulasztott, azt most kipótolja a Jókai hőse Jenő Kálmán. Azonban tárgyát itt is jól választotta. Jókai a magyar irodalom és művészet uttörő bajnokai emlékét akarta megújítani, rajzolni e borus, de dicsőséges korszakot, melyet a nemzeti kegyelet annyira megszentelt. Méltó tárgy egy nemzeti költőhöz, de maga a mű nem méltó se a tárgyhöz, se a nemzethez. Jókai nem a multat varázsolja elő a képzelem tükrében, hanem képzelme lázbeteg álmaít erőszakolja a multa, mennyre-földre esküvén, hogy mindez igaz s ha nem hiszszük el, nem benne van a hiba, hanem bennünk jámbor olvasókban, kik a nemzeti lét e jobb korában nem bírjuk felfogni a hazafi mátyrok küzdelmeit.

¹⁾ *Eppur si muove. Mégis mozog a föld.* Regény hat kötetben. Írta Jókai Mór. Pest. Az Athenaeum tulajdona. 1872.

Valóban az előszóban, mely egyszersmind ajánlat Toldy Ferencznek, ilyesmit olvasunk. Először is tudunkra adja a költő, hogy regényéhez a korrajz adatait Toldytól vette szóbeli közlés útján. Ennél fogva, ha neki nem akarunk hinni, hi-
gyünk Toldynak, ki e kornak nemcsak történetirója, de egy-
szersmind egyik bajnoka is. De vajon beszélhetett-e Toldy Jókainak ellenkezőt azzal, a mit irodalomtörténetében és más munkáiban irt s ha beszélt, tartozott-e Jókai elhinni s tarto-
zunk-e mi olvasók, a midőn e korról a művek, életrajzok, em-
lékiratok, levelezések egész irodalmát ismerjük? Jókai másik mentsége is ilyen, több benne a fűfang, mint az elfogultság. Elmondja, hogy regénye meséje igaz, alakjai valóban éltek, de indokolni, elhíhetővé tenni életüket épen oly nehéz, mint volt maga az élet. Senki sem hiszi el, hogy egy eszményi czélnak melynek mi mostaniak már csak jól jutalmazott epigonjai va-
gyunk, egykor földre tiport óriásai voltak. Bajos a végbe ment szent harcztot valószínűvé tenni a jelenkor olvasói előtt. Nincse-
nek meg a viszonyok, nincsenek meg az indulatok többé, a melyek ezt létre hozták. Más ország, más város áll a régi helyén; a mult kor érzelmei felfoghatlanok s az igaz történet, a melyet a negyven év előtti korról a regény elbeszél, ma egész álomnak tűnik föl. Elfogadhatni-e e mentséget, a mely, úgy látszik, egyszersmind elmélet akar lenni? A költő valahányszor a multról ír s nem bír hitetni, olvasóira tolja a hibát, kik nem tudták a multba úgy bele élni magokat, mint ő. De vajon a költőnek nem épen az-e feladata, hogy megértesse, éreztesse, láttassa olvasóival, a mit maga ért, érez és lát? Vajon az em-
beri szív és viszonyok néhány évtized vagy egész századok alatt annyira megváltoznak-e, hogy a jelen ne érthesse a mul-
tat? Shakspeare feltámasztja a római világot és megértjük; Scott Walter előnkbe varázsolja a középkort és megértjük: Jókai csak negyven évvel megy vissza a multba s ezért már ne lehetne értenünk? Ugyan mi van e korban, mely úgy szólva áthajlik napjainkhoz, oly nagyon rejtélyes, felfoghatatlan? Le-
gyünk őszinték és mondjuk ki az igazat. Nem mi vagyunk képte-
lenek felfogni e kort, hanem Jókai volt képtelen úgy előnkbe rajzolni, hogy reá ismerhessünk.

Nem azt hibáztatjuk e regényben, hogy nem történelmi azaz nem irodalomtörténelmi regény, hanem azt, hogy se cse-
lekvénye, se személyei nem elég jellemzők a korra nézve, melynek rajzát tűzte ki főfeladatául a költő. Jókai előtt két út

állott: Kazinczyt vagy Kisfaludy Károlyt választani hősül; életből, koruk viszonyaiból szöni ki meséjét, mint a történelmi regény szokása vagy költött személyeket venni föl s így annál szabadabban, de a lényegre nézve annál jellemzőbben alakítani. Jókai ez utóbbi módhoz fordult, de csak annyiban, a mennyiben költött személyeket vett föl, azonban a kort lényegében épen oly kevéssé fogta fel, mint a szereplő egyéneket. Hősében, Jenőy Kálmánban, van valami Katonából és Kisfaludy Károlyból, de ez inkább csak külsőség. Katona életéből átvette a korában nem méltányolt *Bánk bán* tragédia esetét, a Kisfaludyéból olaszországi barangolását, festészi műkedvelőségét, vigjátékirói termékenységet és azt, hogy bizonyos időben Pesten egy csizmadiánál lakott, kivel együtt nyomorgott s egy darabig inkább ecsete, mint tolla után élt. Azonban ez igaz adatok is Jókai keze alatt oly phantasticus alakot nyernek, hogy alig ismerünk reájok. Bensőleg semmi sincs Jenőyben e kor nevezetesebb íróiból. Nem találjuk fel benne Kazinczy kiolthatatlan lelkesedését, szívós kitartását s mindennek annyira örülő naiv kedélyét, mely szenvedéseit sőt nyomorát is oly elviselhetőkké teszi; nem Katona érzékeny szívét, csendes, de mély búskomorságát, mely *Bánk bán* bukása után tétlenségre kárhoztatja; nem Kisfaludy Károly függetlenségi szilaj vágyát, erélyes szellemét, mely az élet viharába, csalódások és szenvedések közé ragadja, de egyszersmind megnemesítve emeli ki, mint az emberi gyarlóságok iránt élénk érzékű költőt és vezérét egy írói új nemzedéknek; nem Kölcsey álmadozó és borongó természetét, a lágy szív és erős lélek e különös vegyületét, ez inkább belső, mint külső életet, mely egy szép elegiaként hat lelkünkre. Jenőy nem született e korban, egészen Jókai teremtménye s magán hordozza eredete bélyegét. Először is nagyon szép fiú, hibátlan gavallér, ki elbájolja a salonokat sőt a nádori udvart is, aztán híres tánczos, jó lövő, vivó, nagy festész, kit az olasz mesterek mint első rendű tehetséget bámulnak, s ki elnyeri előlök a florenczi akadémia pályadíját. E mellett Magyarország legnagyobb költője, látnok, hazafi, a legerényesebb ember, szóval egy túleszményített, mindennel feldiszipított ifjú, a minőket csak Jókai tud képzelni. De e szép és nagy tulajdonok mellett szenvedélyében, tetteiben inkább hóbort és tehetetlenség nyilatkozik, mint erő és valódi szív, a melyeknek még tévedései is mindig meg szokták hatni az emberi keblet.

Jókai tizenkét évet rajzol hőse életéből, a 1819—1831 közötti korszakot, a mint ezt regényében több helyen világosan kifejezi. Ez évtized elején adattak ki az ujoneozás és adófölemelés törvénytelen rendeletei, melyek a nemzet legsarkalatosb jogát hozták kétségbe s heves ellenállásra találva a legmakacsabb küzdelmet idézték elő. Ekkor hivatott össze az 1825-ki országgyűlés, melyen Széchenyi először lépett fel, s az akadémia megalapítatott. Jókai beszél politikai viszonyokról, rajzol megyegyűléseket, de ez események hatásait nem látjuk se a cselekvényben, se a személyekben. Említi az ó-conservativeket, mely névnek ez időben nincs értelme; előadja, hogy Bálvándy Ungban az orosz pópáknak kezét csókol, hogy megnyerje őket, pedig a rendi alkotmány idejében azoknak nem igen volt választó joguk, kikre az orosz pópák befolyással vannak. Az 1825-ki országgyűlés Jókai előtt nem fontos, sokkal fontosabb az, hogy a nádor nem akarja megengedni a magyar színészek fölléptét Budán, holott már azelőtt Pesten a német színházban is játszottak s az egész esetnek, ha igaz is, nem volt hatása a magyar színészet fejlődésére.

Ez évtized irodalmi tekintetben is nevezetes volt. A nyelvújítás félig-meddig már diadalt ült, a nemzet figyelme ide fordult s az irodalmi reform előkészítette a politikait. Az irodalom többé nem volt magántanulmány, hatni kezdett a nemzetre is. A győzelem már csaknem bizonyosnak látszott, a mi fokozta a küzdők erejét. Az író társadalmi állása, anyagi helyzete keveset javult ugyan, de már nemzetről, dicsőségről álmodozhatott s hihetett a jövőben s ez kárpótlás volt mind a múltért mind a jelenért. A tavasz ébresztő fuvalma érzett, a nyugtalan ifju kedély álmai derengtek irodalomban és politikában egyaránt. Az alkotmány győzelme, Széchenyi fellépte, az akadémia alakulása felvillanyozta Pest irodalmi köreit, melyek között az Aurora-kör már egész hatalomra emelkedett. Mind ennek alig van nyoma a regényben. Pesten senki és semmi sincs, csak Jenőy a költő, ki egyedül terem irodalmat, Bányaváry a színész, ki nevével együtt fogja kivívni a magyar színészet diadalát, nem is a virágzó német színház, hanem a német circus ellenében és végre Cseresznyés uram, a csizmadia, ki több mint politikus és hazafi, egész Széchenyi: bölcs és látnok egy személyben. Jenőy nem Kazinczytól, nem az irodalmi köröktől nyer buzdítást és tanácsot, hanem Cseresznyés uramtól, ő avatja be a magasb politikába is, érintkezésbe hozza

Olaszországban a carbonarikkal, s ezek tanai és példái képezik hazafiá. A nyelvújítás harcát komoly vagy nevetséges oldaláról még érintve sem látjuk az egész regényben; az akadémia csak annyiban szerepel, a mennyiben Jenőyt nem választja tagjává. Jenőy híretől zeng az ország s még sincs közönsége. Általában Jenőy se külsőleg, se belsőleg nem hasonlít a korabeli írókhoz; nincs semmi benne ezek jelleméből, kiket minden kis siker lelkesít és szenvedéseik között, halálos ágyunkon is megvigasztal az ügynek, melyet szolgáltak, közelgő diadala. Jenőy nyomorog és dolgozik öröm és lelkesülés nélkül, szenved hidegen, martyr robottból, obligat mellbeteg s halálakor oly jóslatokat mond, melyekre se élményei, se pedig a költő által rajzolt politikai és társadalmi viszonyok föl nem jogosítják. Temetése is sajátságos. Ez időtájt kezdette Pest megtisztelni nevezetesebb halottait, kik az irodalomnak szentelték éltöket. Kisfaludy Károly temetése oly fényes volt, hogy, a mint Toldy írja, Pest addig nem látott oly gyászoló sokaságot. Jenőy halálát senki sem veszi észre, koporsóját csak a csizmadia kíséri, s egy Ázsiából visszajött barátja, a ki a magyarok eredetét keresi s a ki a temetés után vissza is megy Ázsiába. Sirját sem tudja senki s csak nagy későre fedezi fel az akadémiának az ázsiai utazó. De mindamellett vannak a regényben oly szakaszok is, melyek az irodalom pezsgőbb életét rajzolják Pesten s a harminczas és negyvenes évek emlékeire utalnak. Jókai leírja a *Csiga* vendéglő társaságát, mely a harminczas évek derekán alakult, s melyből a *Nemzeti kör* nőtt ki; leír továbbá egy írói lakomát, melyen egészen a későbbi idők színezete ömlik el. Egy szóval meghamisítja a kort és sehol sem fogja fel a lényegest, a jellemzőt.

De nemcsak a korrajz nem sikerült, hanem a főjellemek és cselekvény sem. Nem épen bizonyos: vajon tudta-e Jókai mit akar, de úgy látszik, hogy egy oly író alakja lebegett előtte, ki e század elején, mint a nemzeti újjászületés és műveltség bajnoka, a nemzetiségéből kivetkőzött aristocratia s a még fejletlen nép előítéleteivel és érzéketlenségével küzd, összeütközésbe jő családjával, kedvesével, de hű marad céljához s bár a küzdelemben összetörik, az ügy közelgő diadalában vigaszt talál. E felfogás nem hűtelen a korhoz, költői is, de nem oly módon, a mint a regényben látjuk. Hol van itt a kor hű képe, hol a nemzetiségéből kivetkőzött aristocratia, a hazafias, de ósdi táblabírák, a fejletlen nép valódi képviselői.

A Decséry család, Bálványdy, Csollán Berti nem azok. De Jókai nem is törekedett erre, sőt hőse írói pályáját is tulajdonkép csak a két utolsó kötetben igyekszik rajzolni; a főszínt családjával és kedvesével való összeütközésre, s az ebből folyó bonyodalomra helyezi. Ez is volna tulajdonkép a cselekvény költőibb érdeke, de hol van a fejlődés és bonyodalom lélektani alapja, hol a jellemek és szenvedélyek oly nemű rajza, mely hitetni és megindítani bír?

Jenő nagyanyja az összeütközés egyik képviselője. Jenő árva, de nem szegény, van atyai öröksége, nagyanyja dúsgazdag, kinek minden vagyona reá szállandó. A nagyanya ellenzi, hogy unokája író legyen, s általában a közügyekbe avatkozzék nemzeti szellemben. Talán e nagyanya egy büszke nemes asszony, ki magasra akarja emelni családját s azt hiszi, hogy unokájának íróskodása, hazafiaskodása mind ezt gátolja? Nem. E szenvedély jól felfogva és fejlesztve sokat igazolna, de Jókai a legjobb indokokat rendesen mellőzni szokta. Az öreg asszony hazafias s nem is ósdi magyar asszony, hanem férje, Kálmán nagyatyja hazafi ügyekbe keveredve, üldöztetett, börtönt szenvedett s mint reszkető nyomorék, világkerülő szerencsétlen halt el. Nem akarja, hogy unokája is ilyen legyen. Kálmán engedelmeskedik nagyanyjának, censurát tesz, a helytartótanácsnál szolgálatba lép, azonban egy tragédiát ír, de ezért sem haragszik meg nagyanyja, s midőn e miatt hivataláról lemond, a jó öreg asszony bőven ad neki pénzt, hogy Olaszországban festészi tehetségét kimivelje. Szent a békeség közöttök. De egyszer csak Kálmán váratlan haza jő Olaszországból, hogy színész barátját Bányaváryt és nejét, Czilikét, kivel nagyanyjánál együtt növekedett, kiemelje a nyomorból. Ezért már megharagszik a nagyanya és kitagadja unokáját, mert azt, hogy fogadott leánya, Czilike, Bányaváryval elszökött és színésznő lett, nagyon szívére vette volt. Szabadságot adott unokájának, hogy lehet tékozló, lehet korhely, de nem szabad soha a szökevényekkel szóba állani, beteg porontyukat megszánni s őket egy szóval is védelmezni. Az öreg asszony főgondja nem anyyira unokájának megőrzése az írói pályától, mint üldözése Czilikének. Mind végig a boszu vezeti s nem az anyai gond és szeretet. Szegénységbe taszított unokáját még mint haldoklót sem látogatja meg, csak a temetés után keresi sírját és tör ki fájdalma. Az egész öreg asszony egy minden élet és elevenség nélküli abstractio, s még az az érdeme sincs, hogy legalább ért-

hető és következetes legyen. S vajon Kálmán e tekintetben nem hasonlít-e nagyanyjához? Valódi unokája. Ugyanazon hóbort és érthetetlen következetlenség jellemzi. Költő lesz nem tudni hogyan, búcsút vesz a költészettől leginkább szélsőből, ismét költő lesz barátságból, s a legnagyobb nyomorba süllyed, nem eléggé érthető éllhetetlenségből. A kinek némi atyai öröksége is van, a ki a világban oly jártas, a kinek ecsetét megbámulták az olasz mesterek, a ki vigjátékaival kiemeli a nyomorba süllyedt színészetet, a ki oly termékeny és nagy hírű író, nem eshetik oly könnyen a nyomor martalékaul még 1831 körül sem. Szerelmén is bajos eligazodni. Azt értjük, hogy a rajzolt viszonyok között egy grófhölgybe belé szeret s attól viszont szerettetik, de e szerelem mind két részről oly lágymeleg, oly minden szenvedély nélküli ábránd, hogy a belőle folyó szenvedést nehéz elhinnünk, az pedig, hogy a grófhölgy szerencsétlen házassága után elválván férjétől, a haldokló költőhöz siet mint leendő menyasszonya, épen nem foly jelleméből. Az indokok összeütközése, a fejlődés bonyodalma határozatlan, elmosódó. Ide járul még Jókai beteges idealismusa, ki hőseit nagyoknak festi erő és gyöngeség nélkül, a kiket inkább erényes hóbortok ragadnak, mint szenvedélyek. Hogy a legnagyobb példákat hozzuk fel, a becsületes Othello, a nemes Brutus, a mély érzelmű Hamlet mily gyarló balandók Jókainak nagy erényekkel kifestett hőseihez képest; de valódi emberek, igaz szenvedélyek martalékai. E nélkül nincs költői hatás; a fokozat a költő erejéhez képest különböző lehet, de a forrás ugyanaz.

Az episodok és mellékalakok már sikerültebbek. A debreczeni diákélet, Csollán Berti udvara, az ügyvédi iroda, a circusi hecz, Tóth Máté pusztai tanyája legjobb részei a regénynek. Nagy részt humoros képek, melyek igen hajlanak a torz felé, sőt itt-ott azzá is válnak. Ugyanezt mondhatni a mellékalakokról is, milyenek Béni bácsi, Koreza ügyvéd, Sátorj őrnagy, s részben Cseresznyés uram, a csizmadia is, a mig meg nem romlik. Jókainak nem tulajdona a művészi önmérséklet, s gyakran a torzot is torzítja, mint némely kedvelt komikai színész, hogy nagyobb kacaját idézzon elő. Humora olykor csak jó kedv, pusztá tréfa, de gyakran többet ér pathosánál. Regényeiben több episod és mellékalak van, mint a menyeyi szükséges, de ez a legtöbbször mintegy kárpótlás az elhibázott főcselekvényért. E regény sem egyéb, mint az episodok

és genreképek gazdag csoportozata, melyek a földolog szegénységét jól-rosszul takargatják. Jókai nem gondolja ki jól regényeit, de jól elbeszéli, gondatlanul szövi a mesét, de néhol jó leleményre bukkan, sikerült részleteket tár elénk. Szellemünket nem foglalkoztatja, de kíváncsiságunkat ébren tartja, szívünket ritkán hatja meg, de mindig szórakoztat, elmulattat. Az írók rendesen két főbetegségben szoktak szenvedni: vagy megbénítja munkásságukat a tulságos mügond, mikor a gondban elvész a gondolat vagy könnyü és gyors dolgozásra sarkalja őket a könnyelmü elbizakodás, mikor aztán a gondolatnak nincs ideje megérni. Jókai ez utóbbi betegségben szenved s úgy látszik nem is fog belőle kigyógyulni. Miért is? A közönség így is mohón kapkodja műveit és pénzügyi tekintetben így sokkal előnyösebb. Európai divat, hogy a hirre kapott írók ritkán tudnak ellenállani az industrialismus kisértéseinek. De az sem ment ki még szokásból, hogy ez ellen koronként felszólaljon a kritika és sokkal élesebben, mint mi, kiknek szintén hasonló kötelességet kelle teljesítnünk.

Azonban ideje egy pár futó pillantást vetnünk ifjabb regényíróinkra is, legalább azokra, a kik legméltóbbak a figyelemre.

Toldy István most lép először a regényírói pályára ¹⁾, Bajza Lenke korábbi műveihez egy nagyobb négy kötetes regényt csatol ²⁾. Mind ketten idegen nemzet társadalmi életéből veszik tárgyukat: ez regényének Németországot választotta színhelyül, amaz Párist, sőt Bajza Lenke nevét is németesen írja, Beniczkyne, Bajza Lenke helyett Beniczky-Bajza Lenke. Nem helyeselhetjük ez idegen országba való kalandozást, midőn a magyar életben annyi a feldolgozatlan, vagy rosszul feldolgozott tárgy. Melyik magyar író fog versenyezni egy angol, német vagy francia íróval, ha az angol, német vagy francia életet kell rajzolni. S ez áll megfordítva is. A turista tapasztalatai a legtöbb esetben nem elegendők erre, s még eddig minden nemzet regényírója hazája multjából vagy jelenéből irta legjobb műveit. Nem mondjuk, hogy idegen tárgyat nem sza-

¹⁾ *Anatole*. Regény egy kötetben Toldy Istvántól. Pest. Ráth Mór kiadása 1872.

²⁾ *Előítélet és felvilágosultság*. Regény négy kötetben. Pest. 1872. Aigner Lajos.

bad feldolgozni a regényírónak, bár a dráma és beszélyíró ezt mindig könnyebben teheti, mert fel van mentve a részletrajztól, mely a regénynek annyira életető eleme. Ha a regényíró évekig élt külföldön vagy hazai tárgyú meséjét részben külföldön játszatta, kapcsolatba tudja hozni az idegen élet könnyebben felfogható nyilatkozataival, bizvást nyulhat idegen tárgyhoz. Néha a tárgy természete, a költő célzata igazolja az idegen tárgyat. De általában véve jobb itthon maradni, mert mindig közvetlenebb szemlélet, élénkebb benyomás közepett dolgozhatunk, s nem küzdünk annyi nehézséggel. Toldy regényében sem a francia élet rajza érdekes, mert e tekintetben nem egyéb az, mint a francia regények halvány másolata. Stíljében is van némi francia könnyedség, választékosság, néhol az ékesszólásig is fölemelkedik, de egyenetlen, nem eléggé magyaros s maradt benne valami a politikai vezérczikkék értekező modorából egész az oly nemű állitmányok, megkülönböztetések- és műszavakig, melyek teljességgel nem regénybe valók. E regény más tekintetben is különös vegyület. Komolyság és léhaság, éles megfigyelés és gyermekes felfogás, valódi élmény és üres képzelgés, lélektani találó rajz, s kirívó ellentmondás, gyöngéd hajlam és brutalis ösztön, bölcselő szellem és gavalléros szeszély, emelkedés és sárban fetrengés váltakoznak e regényben. De az méltánylandó a szerzőben, hogy úgy látszik, volt valami mondanivalója, egy elhervasztott élet titka, egy lélektani feladat megoldása. Mily kár, hogy mindez se aesthetikai, se lélektani tekintetben nem érdemelte meg a reá fordított fáradságot.

Anatole kora árvaságra jutott gyermek, kinek fejlődését egész férfikoráig, öngyilkossága perczéig különös gondnal rajzolja a szerző. Körüle csoportosítja regénye minden személyét, eseményét s nem annyira érdekfeszítő bonyodalomra törekszik, mint lélektani tanulmányra. A gyermek ifjú szilaj, heves, de tehetséges és mély érzelmű, érzéki, korhelységre hajló, de becsületérző és szilárd akaratú. Gyámtyja egy becsületes hibern álló családhoz adja szállásba, de a mely mindinkább szegényedik. A családban egy szép felnőtt leány is van. Az anya, ki nem tudja tűrni a szegénységet, az atya tudta nélkül egy gazdag bankárnak szerzi oda leányát. Minderről sejtelve sines Anatolenak, egész testvéri viszony csatolja a leányhoz. Azonban a leány egy este elcsábítja Anatolet, ki minden szemérem és küzdés nélkül enged a kísértésnek, s hónapokig

tiltott viszonyban él vele a lelkiismeret legkisebb furdalása nélkül. De a midőn megtudja, hogy kedvese egy bankártól tartott személy, az erkölcsi felindulásnak és megcsalt szerelemnek oly dühe szállja meg, melyet így rajzolva teljességgel nem tartunk természetesnek. Elhagyja a házat, nem hisz többé a női erényben, tanulmányainak él és boszúból nöcsábitásra adja magát. Azonban egy fiatal leánynál, ki valódi tiszta szerelemmel csüng rajta, de a kit ő nem szeret, csak el akar csábitani, nem várt ellenállásra találván, ismét hinni kezd a női erényben. Nagy hatású hírlapíróvá lesz, ki rajong a köztársaságért, félelmes hirre emelkedik a franczia császárság korában s bele szeret egy napoleoni tábornok leányába. A leány is szereti őt. Anatole-t visszatartják a házasságtól politikai elvei; azt nem teheti, hogy a másik párthoz menjen át, azt tehetné, hogy lemondva a nyilvános pályáról valami olyan biztos állást szerezzen magának, mely nem kívánja elvei megtagadását, de oly lelkesedéssel csüng hazája sorsán, köztársasági elvein, hogy a politikai küzdelmek teréről visszavonulnia lehetetlen. A leány így is férjhez menne hozzá s osztoznék sorsában. Ekkor más nemű kételyek ébrednek Anatoleban. Eszébe jut az a család, melynek körében növekedett, melyet a szegénység a bűn karjába taszított. Az ő állása sem biztos, kedvese fényűző élethez szokott, s nem tudná tűrni a nélkülözést s az ő családja is oda sülyedhet, a hova amaz. Fél, hogy nem tud megélni vele. Hirtelen tönkre juthat; ma vagy holnap, tíz vagy húsz év múlva egy reggel nyomorra ébredhetnek. A nyomorban mindig van valami megalázó s könnyen vezet a gyalázathoz. Anatole szenvedélylyel szereti a leányt s nem tud nélküle élni, de szint' oly szenvedélylyel csüng kételyein, rögeszméjén és nem akar nősülni — tehát föbe lövi magát.

Szerző nagy gonddal rajzolja e lélekállapotot s bár melékesen nem egy igaz, finom vonást tár fel, a földolgot nem képes elhíttetni velünk. A szomorú katasztróf nem szivreható, sőt némi gunyos hangulatot ébreszt. Mi legalább fel nem indultunk rajta s önkénytelen egy magyar népmese töredéke jutott eszünkbe. Megbocsát a szerző, Csokonaiként

ha ily nagy ügy felől

Egy alacsony példát merünk hozni elől.

„Volt a világon, hol nem volt, még az operentiás tengeren is túl volt, volt egy jó módu paraszt ember, annak volt egy fele-

sége, meg egy leánya. Egyszer oda ment egy szép fiatal legény másod magával ház-tűz nézni. Mindjárt kínálták őket tyukkal, kalácsesal, borért is leküldte az ember a lányát a pinczébe. Lement a lány, elkezdte vigyázni, hogy melyik a legnagyobb hordó, hogy abból vigyen, mert azt mondta az apja; a mint ott vizsgálódik, szemébe ötlík egy nagy káposztás kő, a pince oldalához támasztva. Elgondolkozott a lány, hogy érte most itt vannak a ház-tűz nézők, ő most férjhez megy, lesz majd neki egy kis fia, ő annak vesz egy kis ködmönt a vásárban, a kis fia egyszer le talál szökni a pinczébe, csak ott ugrál a káposztás kő körül, a káposztás kő eldül, a kis fiut agyon üti, kire marad akkor a kis ködmön? Ezen a lány annyira elkeseredett, hogy leült az ászokra s ott sirt.

Vajon több oka van-e Anatolenak az öngyilkosságra, mint a mesebeli lánynak a pityergésre? Bizonyára nincs. De a népmese komikumnak dolgozta fel azt, a mit Toldy tragikai indoknak használt. A valódi szerelmes nem úgy érez és gondolkodik, mint Anatole. S ha kedvesét csak gyöngédségből féltené sorsához kötni! de tulajdonkép ő most sem hisz a női erényben és feláldozásban, s kedvesét képesnek hiszi a becsstelenségre. Az ily ember lehet, hogy nem házasodik, de nem is öli meg magát szerelemből. Anatole egész a nevetségig lelkiismeretes, ha házasodni kell, de régebben midőn nőcsábító kalandjait üzte, e természetéből egy mákszemnyit sem látunk. Még nagyobb ellenmondást is találhatni Anatole jellemében. Oly erős benne a politikai becsvágy vagy ha úgy tetszik a hazaszeretet, hogy szerelméért nem akarja feláldozni politikai szerepét. A ki ily hévvel csüng hazája ügyén, nem öli meg magát oly könnyen épen a szerelem miatt, a melyért semmit sem akart áldozni. Nekünk úgy tetszik, hogy Anatole se hazáját nem szereti erősen, se kedvesét s rögeszméje oly nemű esztelenség, a melyet bajosan tárgyalhatni költőileg s legkevésbbé tragikai alapon. Szerző e mellett úgy mutatja be hőst, mint a modern társadalom erkölceinek áldozatát. Nem érthetni eléggé, hogy ezzel hova céloz. Miben hibás a társadalom? Abban-e, hogy Anatolenak nem adott elég vagyont rögeszméje eloszlatása végett vagy hogy a köztársasági publicistákat rászoktatja nem az egyszerű, hanem bizonyos fényűző körben élő hölgyek kedvelésére? Vagy hogy korunkban mind inkább kezd kimenni divatból az önmérséklet, lemondás s az isteni gondviselésbe vetett bizalom s az emberek a gazdagságot, élvezetet tartják

egyedüli boldogságnak? Azonban a bajt inkább súlyosbitja, mint gyógyítja amaz „egészséges materialismus“, a melyhez rokonszenvét szerző regényében több helyt elárulja.

Szerző mással beszélteti el regényét, de néhol egészen maga beszél. Előre tudja, hogy regénye nem fog tetszeni a kritikusoknak. Elmondja, hogy az apró szellemek nem mernek eltérni az adott szabályoktól, neki van bátorsága erre, mert az emberi sziv az ars poetica ellenére is szenvedhet. A pedans kritikusok képesek elvitatni a jogosultságot oly szerencsétlenségtől, mely egy embernek életébe került. Mi nekik hogy valaki szenvedett és meghalt vagy megőrült, ha szenvedésében nem találunk oly lélektani összeütközéseket, melyek szabályaik keretébe beillenek, indokokat, melyeket a megszokás már „udvar képesekké“ tett a költészetben. Kimondják, hogy az egész dolog képtelenség, nem valószínű, mesterkéltsé csinálmány. Nem valószínű és mesterkéltsé az, a mi alatt egy lélek megtörik! A pedans aestheticus matematikai határozottsággal be fogja bizonyítani, hogy az a lelki küzdelem, a mely e regény tárgyát teszi, egyáltalában lehetetlen, ki fogja mondani nagy képpel a bölcse ítéletet, hogy Anatole nem szeretett. Nem szeret az, kit a szerelem ölt meg! De a közönség nemcsak ezekből áll.

Ily s ehez hasonló ömlengést találunk mindjárt a regény elején. Szerző, mintha sejtene valamit, jó előre gondoskodik műve védelméről s igyekszik megfélemlíteni kritikusait. De hát oly félelmetes dolog-e az, ha az író a róla nem kedvezően nyilatkozó kritikusokat a pedansok közé sorozza? Semmi sem lehet ennél természetesebb és mindennapibb. Szép ha az író merni kész, ha új ösvényt tör, de a merészség még magában nem lángész s az akarat még nem tény. A kritika természeténél fogva conservatív s csak hosszas vizsgálat s küzdelem után szokott megalkunni az új viszonyokkal, ha a valódi sikernek lehetetlen már ellenállani. Nekünk úgy tetszik, hogy itt nincs az az eset, sőt küzdelemre sincs szükség. Az nem új dolog, hogy valaki hibás lélektani alapon szövi és oldja meg regényét. Sokan tették ezt már Toldy előtt is és sokan fogják tenni utána is, a nélkül, hogy őt utánozni akarnák. Toldy mindegyre azt állítja, hogy íme Anatole meghalt, szerelme ölte meg, tehát szeretett. Elhiszszük, hogy meghalt, nem kívánunk halotti bizonyítványt, de nem hiszszük, hogy a szerelem betegségében halt volna meg, mert a bonczolás mást bizonyít. Toldy sokat emlegeti az aes-

aesthetika önkényes szabályait, „udvarképes“ indokait, összeütközéseit. De vajon az aesthetikának nem ugyanaz-e forrása a mi a költészetnek: a természet és az emberi szív? Nem innen meríti-e az aesthetikus elveit, törvényeit, a költő pedig lelkesülését és erejét? Minden a mi ezzel ellenkezik, oly kevésbé aesthetikai törvény, mint költői szépség. S ha a költő indokokat használ, melyek nem természetesek, összeütközéseket, katasztrófát, melyek nem kelthetnek tragikai részvétet, ki a hibás, az aesthetika-e, mely semmi önkényest nem kíván a költőtől, vagy a költő, a ki önkényesen oly eszközöket használ, a melyekkel nem érhetni célt? Ki tehet róla, hogy némely indokot, összeütközést inkább komikailag dolgozhat fel, mint tragikailag s holmi pusztán egyéni szeszélyek, különösségek, rögeszmék nem hatnak reánk oly varázserővel, mint a mindnyájunkkal többé-kevésbé közös szenvedélyek. Nehány frivol, sőt durva jelenetet is találunk e regényben. Úgy látszik ezek is a szerző aesthetikai szabadelvűségéből folynak, mely fellázad minden nemű korlát ellen. De ez sem új dolog a világon s Toldy oly kevésbé fogja „udvarképessé“ tenni a költészetben, mint mások. Általában nincs okunk meghódolni Toldy aesthetikai vívmányainak, a melyekről regénye elején annyi önérzettel szól. De szívesen elismerjük tehetségét, melyet e regénye is tanusít s ennél sokkal jobbakat várunk tőle, kívált ha nem ápolja oly melegen erkölcsi és aesthetikai sophismáit.

Bajza Lenke regénye egészen más, mint a Toldyé. Mintha egy rideg férfi-szobából egy csinos női salonba lépnénk. Illatszerrel tölt lég, selyem ruhák suhogása, tükrök, lámpák, ékszerek fénye vesz körül. A komornyik egész fontossággal jelenti be a vendégeket, a szolgák keztyűs kézzel és ezüst tálcán hozzák be a levelet vagy látogató jegyet, a kocsiajtót a leglilledelmesebb hajlongások között nyitják fel, ha érkezünk vagy távozzunk. A szenvedély nyelve helyett társalgást vagy csevegést hallunk, az embereknek inkább modorával ismerkedünk meg, mint bensőjével, eltöltjük az időt, de unatkozunk is és vágyunk az isten szabad ege alá egy kis friss levegőt szívni. Valóban e regény az előkelő világból, az előkelő világnak van írva, bizonyos előkelő bágyadtsággal. Bajza Lenke sokat haladt, mióta évekkkel ezelőtt egy pár kötet beszélylyel föllépett, s írónőink közt alkalmasint ő ír legjobb regényt. Sok ügyességgel szövi meséjét, gondot fordít a jellemzésre is, de a bonyodalmat nem annyira a viszonyok kényszerűsége, mint

saját jó akaratu önkénye vezeti, jellemrajzában pedig kevés az elevenesség s olykor nagyon is kéri a célzatosság. Főszemélyei, mint Léda, Róbert, igen eszményített alakok az eszmény igazsága és bája nélkül. Nem érdeklődhetünk eléggé irántok, s nem hihetünk bennök. Nem rokonszenves vagy épen gonosz jellemei még kevésbbé igazak. Waldau, Waldheim grófné, Hildgard, Warburg az erőltetett célzatosság szülöttei. Sternberg gróf, Marie sa mellékalakok már jobban sikerültek, bár nem emlékünkből tapadók. Szerző sokat beszélteti személyeit, igen is sokat, de biztos s erős vonásokkal nem tudja fölleplezni bensőjüket, s nem törekszik egy-egy nagyobb jelenet kellő színvonalára emelkedni. Ugyanazon kimért társalgási hangon foly minden s a mellékdolgok csaknem annyi helyet foglalnak el, mint a lényegesek. Valóban a mese szövevénye többet ér előadásánál, mely ritkán tudja kizsákmányolni amannak előnyeit. Az előkelő világ aprólékos kedvtelése mindig ott lábatlankodnak s gyakran nem jellemzési célból, a társalgás sok mindenről foly, de a cselekvény keveset nyer vele. A regény nyúlik s nem egyszer unalmas.

Bajza Lenke szigorúan megbünteti regénye rossz embereit és megjutalmazza a jókat, csak az a baj, hogy jóakarata kissé önkényesen vezérli az emberi élet rendjét. A miből erős összeütközést váránk, könnyen elsimul, a mit nem tartunk sok küzdelemre valónak, hosszas és nem eléggé érthető bonyodalmak forrása. A mű hősnője Léda egy bukás szélén álló bankár leánya, a ki atyja becsülete megmentése végett, szíve ellenére férjhez megy egy blazirt és romlott szívű ifju bankárhoz. E mellett titkon szereti Waldheim Róbert grófot, a ki egész lovagi rajongással csügg rajta. Azt hisszük, hogy az összeütközések e dús anyagát rejtő viszonyokból szövődik a bonyodalom. Másképp történik. Léda oly távol tudja magától tartani férjét, mint akármely alkalmatlan udvarlót, de mindamellett költi s egy pár év múlva öröklő millióit és végre férjhez megy Róbert grófhhoz. E szerencsétlen szerencse megtörténhetik ugyan, de csak esetlegesség, s nem a dolgok kényszerű természetes folyama, pedig a költőnek ezt kell rajzolni. Tulajdonképp Lédának második férjhez menetele a regény főtárgya, a mint a czim is mutatja. De nem érthetni eléggé, miért kell annak annyi bonyodalmat szülni. Róbert és Léda szeretik egymást és semmi sem áll útjukban, hogy egymáséi legyenek. Róbert erős akaratu, független férfiú, s keveset hajt anyjára, a ki

aristokratiai gögből ellenzi a házasságot. Azonban a mű címe: *Előítélet és felvilágosultság*, ezért szükséges a szerzőnek úgy szöni meséjét, hogy Róbert anyja kényszerüljön személyesen megkérni Léda kezét fia számára, hogy Róbert lemondva a diplomatiái pályáról, gyárt alapítson, üzleti ember legyen s több ilyes történiék, a mik nagyon is mesterkélt dolgok. De ha nem dicsérhetjük a cselekvény e czélzatos és erőltetett oldalát, nem tagadhatjuk meg az érdekességet némely részlettől, kivált azoktól, melyek Marieval és Sternberg gróffal kapcsolatosak. Bár a regény színhelye Németország, a német élet kevés nyomát találjuk benne, de találunk az előkelő világ városi, falusi és fürdői életéből nem egy találó vonást, gondos rajzot, a mi futó megfigyelésnél minden esetre többet tanusít.

Tolnai és Beöthy nem lépik át a haza határait; egy-egy magyar mező-városka vagy falu életéből meritik tárgyukat. Mindenik mintegy tíz-tizennégy ivnyi regénynyel járult az 1872-ik év termékenységehez.¹⁾ De mind két mű inkább hosszú beszély, mint rövid regény, a mi egyébiránt semmit sem von le becsökből. Magyar élet tárul ki előttünk, a Duna mentében barátságos falvak intenek felénk s egy-egy parochia, udvarház vagy földmives lak titkaiba pillantunk be. Ez ismerősek között még sem vagyunk egészen otthon. A hazai viszonyokba képzelt elemek vegyülnek, s a jól ismert alakok jellemző vonásai mintegy eltorzulnak. Ide járul még az elbeszélő hangulat is, a melyben van valami olyas, a mi inkább elkedvetlenít mint vonz. Mind Tolnai, mind Beöthy jeles stylisták, jó elbeszélők, különösen Tolnai, a ki néhol jellemzőn és művészien rajzol és stylje kiválóan magyaros. De mindkettőnek elbeszélő hangulata, bár különböző árnyalattal, kesernyész izü, a mely nem tud humorrá emelkedni s olykor rideggé válik.

Tolnai egy jó módu földmives családot rajzol, a melyet a hiuság és uraskodás tönkre juttat. A történet a Bachkorszakban játszik. A nagyravágyó személy egy éltes asszony, Bokrosné, a ki örömmel fogad szállásba egy adószedő cseh hivatalnokot, fiát erőnek erejével urfivá alakítja s elvéteti vele az adószedő leányát. Az adószedő had kiéli, tönkre teszi a Bokros-családot s a koldus botra jutott beteg anya kénytelen egy

¹⁾ *Az urak.* Regény egy kötetben. Irta Tolnai Lajos. Pest 1872. Az Athenaeum kiadása. — *Bíró Márton.* Regény. Irta Beöthy Zsolt. Pest 1872. Friebeisz F. kiadása.

másik fiához menekülni, a kit kitagadott, mert ez nem helyeselté uraskodását és ellenére egy kalvinista pap leányát vette nőül, a kivel boldogan élve, keze munkája után szép vagyona tett szert. Sok mindent megértünk a Bach kormány idejében, de hogy a nép kapjon a cseh adószedőkön, valóságos uraknak nézze őket, vágyják atyafiságukra, ilyennek soha sem hallottuk hírét. Városokban, kivált némely németes városban, mesteremberek vagy más középosztálybeliek összeelegyedtek velők, bár ez sem volt gyakori eset, de a magyar nép gyűlölte őket s némi arisztokratiai göggel tekintett rájuk. Hogy magyar földmives felesége oly valamibe helyezze hiúságát, a mi se sorsosainál, se a vidék más osztályainál nem talál viszhangra, sőt gyűlölet és megvetés tárgya, mind valószínűség, mind jellemzetesség tekintetében teljesen elhibázott felfogás. De más oldalról is találunk e nőben egyet-mást, a mit nem eléggé érthetünk; nem értjük különösen azt, hogy miért haragszik másik fia házasságára; hiszen ha egy földmives papleányt vesz nőül, az csak hizelelgethet anyai hiúságának. Mivel kevesebb egy pap leánya az adószedőénél? Egy más földmives család rajzát is megkezdi szerző, a Vörös Gáborét, a ki szintén idegen hivatalnokot fogad szállásba, hogy vele leányát elvétesse. Azonban a cselekvény ez ága ki nem fejlődik s kevés befolyással van a másikra. A Bachhivatalnokok jellemzése sem sikerült. Ez izetlen embereket izetlenül is rajzolja szerző. Leginkább sikerült az egész regényben a másik fiu, András jellemzése. Midőn szerelme fölébred, küzd magával, egyik jó emberével közli titkát, majd vele leánynézőbe megy, mind igen találó vonások. A ház-tüznézés, az öreg pap háztája, maga és leánya alakja plasztikailag emelkednek ki. Az igazság egyszerűséggel, a melegség kellemmel vegyül. Itt élet és szív lüktet, a többi láz, képzelgés. Kár, hogy a lakodalom rajza már gyöngébb s az ifju pár mind inkább vesztí érdekét.

Beöthy egy kis birtoku nemes fiatal ember életpályáját vagy is inkább szerelmi történetét tárja előnkbe. Az ifju jószívü, becsületes, de életterlen és akarát nélküli ember, szenvedöleges természet, a ki alig ragadtatik tette. Sorsa magát és másokat szerencsétlenné tenni. Az egész jellem nem úgy van rajzolva, hogy bizonyos osztály vagy faj jegyeit hordja magán, sőt nem is annyira egyén, mint egyéni szeszély szülötte, kinek keresve sem találjuk párját. Nöül akar venni egy papleányt, egy kissé hajlamból, de leginkább száanalomból, hogy

jót tegyen a pap családjával, s belé szeret egy előkelő nemes család ivadékába, a kihez a faluból feljár leczkéket adni. A papeánynak nagy későre visszaküldi a mátkagyűrűt, az uri kisasszonynak szerelmet vall, ki ezt viszonozza is és nem akar gróf kérőjéhez nőül menni, hanem hozzá, de megtudván, hogy anyja hasonló körülmények között szerencsétlenül járt, enged nagynénjei kérésének s mivel a becsületes Márton nem igen biztatja, grófné lesz, nagy világi hölgy, ki egészen elfeledkezik hajdani kedveséről. Az egész nagyon rideg történet, meglehetősen kesernyész hangon elbeszélve. Csodálkozunk, hogy fiatal költő hogy írhat ilyet. Sehol a szenvedély heve, ábrándja, elragadtatása, erélye. De még sem csodálkozunk. Beöthy nem az első ifju író, ki bizonyos koraérettséget erőltet magára, fájdalmasan mosolyg az ábrándokon s holmi közönyös gunyorban keresi, hol a tárgyilagosságot, hol a humort, de egyiket sem tudja megtalálni. A mű hőse teljesen elhibázott. Egy egészen szenvedőleges jellemet csak úgy lehet érdekessé tenni, ha benső világát nagyon gazdagnak vagy legalább rokonszenvesnek rajzoljuk. Bíró Márton szellem, érzés, eszme és törekvés tekintetében nagyon kopár lélek s a mi becsületesség és érzelmesség van benne, csak arra való, hogy annál inkább kiemelje élheteretlenségét, korlátolt eszét, gyávaságát és idétlen természetét. Mindenütt valami groteszk vegyül jellemzésébe s áticsap az elbeszélés hangjába is. A hős iránt nem részvétet érzünk, hanem oly nemű sajnálatot, minőt egy beteg, magával jötehetlen ember kelthet föl. Nem tudjuk megfogni, hogyan szeretett bele egy ifju szép leány, sőt az egész történet talány marad előttünk, nem az események, hanem a jellemek és viszonyok rajza miatt. Pedig Beöthy biztosan is tud jellemezni ott, a hol nincs egy képtelen lélektani feladat lidércz nyomása alatt. Bíró Márton gazdasszonya, az öreg pap és felesége, a rektor jól vázolt alakok. Néha a lélekállapotot a természettel együtt, egymásra hatva, szerencsésen festi. De az egészből épen úgy hiányzik egy mindent átható eszme és érzés ereje, mint az igazság és művészet bája.

Íme az 1872-ik év nevezetesebb termékei a regényirodalom terén. Haladunk-e vagy sülyedünk, örvendenünk kell-e vagy aggódnunk! E kérdésekre bajos határozott feleletet adni. Annyi bizonyos, hogy elbeszélés és styl tekintetében nagy haladást mutat regényirodalmunk. Hasonlitsuk csak össze Jósika *Abafiját* napjaink kevésbbé sikerült regényével és látni fogjuk,

hogy ujabb regényíróink jobban, szebben és magyarosabban írnak. A történelmi regény tere ugyan parlagosodni kezd, de a jelenkor annál inkább vonja az elméket, tárgyban és formában nagyobb változatosságot látunk s az egyéni és jellemzetes iránt élénkebb érzék mutatkozik. De hiányzik a nagy eszmék és érzések, az emberi és nemzeti nagy érdekek valódi cultusa, a mely Eötvös regényeit annyira jellemzi, az emberi szív ama mélyre ható vizsgálata, a szenvedélyek nemezésének az a biztos és felemlítő rajza, a mely Kemény regényeinek oly kiváló sajátja. Többé-kevésbé bizonyos könnyelműség vagy egyéni szeszély vezérli regényíróinkat. Nem sokat gondolnak a fődologgal, mert nem hatja át őket valamely nagy eszme vagy érzés, igen eltelnek egyéni szeszélyökkel, s azt hiszik, hogy a mi bizonyos körülmények miatt rájuk nézve érdekes, annak fogja találni a közönség is. Alig látjuk az egyénben a fajt, a fajban az egyént, a cselekvényben az eszmét, a részek között az összhangzást. A genre előlni látszik a magasabb szárnyalást, a fensőbb jellemzést s a különös és kirívó a jellemzetes helyét akarja bitorolni.

Bele zökkentünk a magyar élet rajzába s mindent fel akarunk ölelni. Jól van, de igyekezzünk a sajátságosnak általános érdeket adni s a nemzetit összhangzásba hozni az emberivel, az eszmék világánál, az érzések erejével, az izléssugalmi szerint. Egész új társadalom kezd képződni a régi romjain a fővárosban és vidéken egyaránt. Az élénk politikai élet új helyzeteket és típusokat szült. Tartsátok előnkbe a magyar társadalom tükrét, rajzoljaátok erényeinket, bűneinket, bohóságainkat, az aristokratia, a közép osztály, a polgárság, az írói s művészi világ, nép és nemzetiségek sajátságait, beléletét; az örök emberi szenvedélyeket vegyítsétek az új helyzetek és törekvések elemeivel. Legyetek valódi regényírók, a társadalom bírálói, erkölcsrajzoló, s az eszmény őrei. Mi ezt várjuk a magyar regénytől ma vagy holnap, de ez időnek el kell jöni. Nem vagyunk a pessimista kritika képviselői, de épen azért mert hitünk és reményünk van, a jelenre nézve nem ringathatunk senkit csalódásba, legkevesebbé regényíróinkat.